

פרשת וישלח תשפ"ב

מישבטי התורה

הליכות חיים

בס"ד

תשלום נזק לרכב חונה שניזוק בשבת מרכב חולף

שאלה

אדם שומר שבת החנה בערב שבת את רכבו ליד ביתו, ובמקום שהחנה יש בבעלותו מצלמות נסתרות שמצלמות את רכבו בכל ימות השנה. בשבת בבוקר חלף ליד רכבו החונה נהג שנסע במהירות, איבד שליטה על רכבו, ופגע ברכב החונה וגרם לו נזק של עשרת אלפים ₪, וברח מהמקום. אמנם בתמונות של המצלמות רואים בבירור, מי הנהג הפוגע, הדגם של הרכב הפוגע, ומספר רשיון המכונית.

השאלות שניצבו בפנינו הינן:

א - האם על אף שהנזק קרה בשבת, חייב המזיק לשלם על נזקו?

ב - האם מותר לניזוק לתבוע את הביטוח שלו על נזקו, ולהעביר להם את התמונות של המזיק ומכוניתו, כדי שהם יתבעו אותו לשלם זאת?

תשובה

א. אם המזיק הוא גוי - הגוי חייב לשלם גם בדיני אדם על הנזק. ולכן אם הגוי לא רוצה לשלם או שהניזוק לא מצליח לאתר אותו, והוא תובע ישירות את חברת הביטוח שלו, צריך הניזוק לתת לביטוח את התמונות שברשותו, כפי שהתחייב להם בהסכם הביטוח.

ב. אם המזיק הוא יהודי - פטור המזיק בדיני אדם מלשלם עבור נזקו. כלומר, ביה"ד לא יכול לחייבו ממון. אולם הוא נשאר חייב בדיני שמים לשלם לניזוק מה שהזיק לו. ולכן בנידון דנן - מותר לניזוק גם לכתחילה לתפוס ממון מהמזיק כנגד חובו.

לאור האמור, אם הניזוק יודע מי הוא המזיק, הוא רשאי לתבוע ממנו באופן פרטי [שלא באמצעות ביה"ד] את דמי הנזק. אולם אם יסרב לשלם לו או יכחיש את העובדות, רשאי הניזוק לתבוע מחברת הביטוח שלו את עלות הנזק, ולהעביר לביטוח מחמת התחייבותו כלפיהם, את התמונות שברשותו שיעשו עמהן כהבנתם.

מיקורות

איזה איסור עובר מי שנוהג ברכב בשבת?

ראשית נקדים מספר דברים. כאשר אדם נוהג במכוניתו ולוחץ על דוושת הגז, הוא גורם בכך לשריפת הדלק, ובמעשה זה הוא עובר בשבת על איסור הבערה שנאסר מהתורה. ובימי הסנהדרין, היה מתחייב על מעשה זה בעונש של סקילה, אם היה עושה זאת בנוכחות שני עדים כשרים, והם או עדים אחרים התרו בו מראש שלא יסע בשבת. ולמדו חז"ל מפסוקי התורה, שכאשר ישנו מעשה

שנאסר מחמת שני חיובים שבאים בבת אחת כמו: עונש מיתה, וחיוב ממון לניזוק, ביה"ד מחייבים את העונש החמור שביניהם כלומר, הוא נענש במיתה בלבד. מושג שנקרא בחז"ל: קים ליה בדרבה מיניה [קלב"מ].

הטעם למה יהודי פטור על נזקו בדיני אדם

לפיכך בנידון השאלה, מכיון שכשלחץ הנהג על דוושת הגז בשבת ופגע ברכב החונה, מעשהו גרם לחיוב מיתה ולחיוב הנזק הממוני שנעשו בבת אחת, מחמת הדין של קלב"מ - הוא חייב מיתה, ואין לכה"ד אפשרות לחייבו גם ממון.

והנה נפסקה ההלכה כמבואר בים של שלמה בב"ק (פ"ו, ס"ו) שהובא בשו"ך חו"מ (ס"ח, ס"ק ב), ובקצות שם (ס"ק ב), ובשו"ת רע"א (ח"ג, ס"ו יח) שהדין של קלב"מ קיים, גם באופנים שלא הורגים בפועל את המחלל שבת כמו: אם חילל שבת בשגגה או שלא התרו בו עדים או בזמן הזה שאין לנו סנהדרין. כמו כן כתב רש"י בב"מ (א.צ.) ד"ה רבא, שכאשר הפטור מדיני אדם נובע מחמת קלב"מ, החיוב הממוני של המזיק נשאר קיים, גם אם יקבל את העונש החמור, אלא שביה"ד אינו רשאי לחייבו בפועל לשלם את הממון, בגלל שצריך להענישו בעונש שחמור ממנו, לפיכך לא יפטר המזיק מחובו הממוני, אא"כ ישלם לניזוק את חובו. ולכן רשאי הניזוק לתפוס את ממון המזיק בשיעור הסכום שחייב לו.

למה בקלב"מ מועיל תפיסה ובגרמא לא?

והוסיף שם היש"ש שבוה חלוק נידון קלב"מ שבו רשאי הניזוק גם לכתחילה לתפוס את ממונו של המזיק, מנזקי גרמא והיזק שאינו ניכר, שגם שם חייב המזיק רק בדיני שמים, אולם במקרים אלו - אין הניזוק רשאי לתפוס מחמת זה את ממון המזיק. ואם למרות זאת תפס ממנו - ביה"ד מוציא זאת ומחזירו למזיק.

ונלענ"ד שהחילוק ביניהם הוא, שבכל מעשה של גרמא - חסר בעצם המעשה שהזיק. כלומר, מכיון שהמזיק לא הזיק ע"י כוחו אלא רק באופן עקיף בלבד, לכן על מעשה חלש כזה פטרה התורה מתשלום, למרות שאסור היה לו לעשותו. ורק אם ירצה המזיק מעצמו ישלם לניזוק כדי שימחלו לו בשמים על מעשיו, וכלשון הירושלמי בב"ק (פ"ו, א) - ישלם לניזוק. אבל לניזוק - אין שום שייכות ושיעבוד ממוני לחיוב הזה, ולכן אינו יכול לתפוס את ממון המזיק. משא"כ בקלב"מ, שם נעשה מעשה מזיק גמור ע"י כוחו של המזיק לממון הניזוק, ותמיד כשעושה המזיק נזק כזה - חייב לשלם לניזוק על ניזוקו, ולכן החיוב הזה קיים גם כעת ולא פקע ממנו. אלא שיש לביה"ד מניעה צדדית לחייבו בפועל את הממון, בגלל שהם נותנים לניזוק עונש מיתה. אולם אין במניעת הביה"ד הפקעת החוב הממוני של המזיק, ולפיכך מועילה תפיסת הניזוק ממון המזיק עבור פריעת החוב שמגיע לו.

גוי שהזיק בנהיגתו בשבת

לאור האמור, אם הנהג הפוגע היה גוי - ודאי שהוא חייב גם בדיני אדם לשלם את הנזק, כי אין לגוי את הפטור של קלב"מ. ולכן אם תבע הניזק את התשלום מהביטוח שלו, מאחר וחתם להם על מסמך, שבתמורה לתשלום שמקבל מהם, הוא חייב למסור להם כל מידע שיש ברשותו לגבי המזיק, ורק על דעת זה שילמו לו, א"כ מחייב הניזק למסור לביטוח את התמונות שצולמו במצלמות.

יהודי שהזיק בנהיגתו בשבת

אמנם אם הפוגע היה יהודי, מכיון שהתבאר שיש לגביו את הדין של קלב"מ, לכן לא ניתן לחייבו בידי אדם. אבל מכיון שמבואר ברש"י, שלמרות זאת נשאר בעינו החיוב הממוני שמחייבו לשלם לניזק מה שהזיקו, ולכן כותב היש"ש שמועילה תפיסת ממונו ע"י הניזק. לפיכך בנידון דנן ודאי שרשאי המזיק לתובעו שישלם לו את חובו, דלא גרע הדבר מלתפוס ממונו את ממונו בעל כורחו, ואם המזיק ישלם לו מה שהזיק - נמצא שכעת יש ברשות הניזק הממון שמגיע לו ע"פ הדין.

וכמו כן רשאי הניזק לתבוע את חברת הביטוח שלו, כי ביחס להסכמי הביטוח שביניהם, אין כל נפק"מ איך הרכב ניזוק ובאיזה יום בשבוע, מאחר ותמיד מחוייבת חברת הביטוח לשלם למבוטח את נזקו. והנה בתמורה לקבלת התשלום מהביטוח, מתחייב המבוטח לתת להם את כל המידע שברשותו ביחס לסיבת הנזק. לפיכך לאחר קבלת התשלום מהביטוח, עליו להעביר להם את התמונות שברשותו.

סמכויותיהם של חברות הביטוח לתבוע את המזיק

והנה אין המזיק הנתבע יכול לומר לביטוח אינכם בעלי דברים שלי, מאחר ולא הזקתי לרכב שלכם. מכיון שהביטוח נחשב כשליחו של הניזק לתבוע בשמו את המזיק, ומכוחו ומחמתו הם באים. אלא שלפי"ז לכאורה בנידון דנן היה מקום לטעון, שהיות ובדיני אדם המזיק פטור מלשלם, וחייב לשלם רק בדיני שמים, א"כ מי אמר שחלים כאן גדר שליוחות? אמנם מאחר והתבאר שבנידון של קלב"מ החיוב הממוני נשאר קיים גם בדיני אדם, אלא שמסיבה צדדית ישנה מניעה לביה"ד לממש אותו ולכוף את המזיק לשלם, אפילו באותם המקרים שאינם מחייבים את המזיק מיתה כמו בזמן הזה. לפיכך גם בנידון דנן מועילה שליוחות הניזק לחברת הביטוח, לתפוס עבורו מהמזיק מה שבאמת הוא חייב לו. ואע"פ שהנתיבות (בס"ח כח, ס"ק ב) הבין באופן שונה מהיש"ש את גדר התפיסה בקלב"מ, עכ"פ רוב האחרונים שצויינו לעיל, וכן באמרי בינה הל' דיינים (ס"א) ועוד, הסכימו להכרעת היש"ש, הש"ך, הקצות, ורע"א בשו"ת, ולכן ודאי שהניזק רשאי גם לכתחילה לסמוך עליהם.

מסרים ורעיונות בפרשת השבוע

קנאותם של שמעון ולוי, והמחיר הכבד ששילמו על כך

בפרשתנו (פרק לד) מסופר בהרחבה על מעשיהם של שמעון ולוי שהרגו את: שכם, ואביו שנקרא - חמור, שכיחן כנשיא העיר שכם, ואת כל אנשי העיר. בגלל ששכם לקח בחזקה את אחותם דינה והתעלל בה. והנה ביחס להריגת שכם שגזל והתעלל בדינה, וכן לגבי

הריגת אביו, שלמרות שהיה מחויב להורות לבנו לשחררה ולהענישו על מעשיו, במקום זה הוא עוד הצדיק את מעשי הרשע של בנו, משמע מכל מפרשי התורה - שהם נהגו כראוי בכך שהרגום. אולם הריגתם בערמה ובגניבת דעת את כל אנשי העיר שכם לאחר שנימולו, מעשה הריגה זה נעשה שלא כדין, ועל כך יעקב אביהם כעס עליהם כעת, וגם לפני מותו כמבואר בפ' ויחי (מט, ה-ז) שהוכיחם לפני מותו בחומרה רבה על מעשיהם וע"ש.

והנה ממה שכתוב בתורה ובחז"ל משמע, ששמעון ולוי למרות טעותם בדין, אולם הם התכוונו לשם שמים בלבד, ועיקר הטענה כלפיהם היתה - למה לא שאלתם לפני כן את יעקב אביכם, האם מותר לכם להרוג את אנשי העיר. ולכן טרחו רבותינו הראשונים לבאר מה חשבו שמעון ולוי, מאיזה סיבה היו חייבים גם אנשי העיר מיתה, וכדלהלן.

הסברי רבותינו הראשונים להצדקת מעשיהם של שמעון ולוי

לדעת הרמב"ם הל' מלכים (ט, י) בגלל שאנשי העיר לא מיצו את הדין עם שכם ולא דנו אותו להריגה, למרות הגזל החמור שעשה שכן נח נהרג על כך. ומאחר וכל הגויים נצטוו לקיים את שבע מצוות בני נח שבכללם - להעמיד שופטים ולדון את החייבים, לכן כשלא עשו זאת - הם התחייבו מיתה.

אמנם הרמב"ן בפרשה (לד, יג) לעומת זאת סובר, שאע"פ שנוכחים דברי הרמב"ם שהם התחייבו מיתה, אולם עונשם הוא בדיני שמים בלבד, כי אחרת גם יעקב היה צריך להורגם, ולמה כעס על בניו שעשו כדין? אלא ודאי שהחיוב מיתה על הגויים כשלא מעמידים דיינים לשפוט הוא בדיני שמים בלבד, ולכן מחמת זה אסור היה לשמעון וללוי להורגם. אולם טוען הרמב"ן, מאחר ואנשי שכם היו עובדי עבודה זרה, ופרוצים מאד בעריות, לפיכך הם היו חייבים מיתה מצד מעשיהם השפלים וללא כל קשר עם מעשהו של שכם, ולכן דמם נחשב בעיני שמעון ולוי כמו מים, ורצו לנקום בהם ע"י הריגתם. אמנם גם על דבריו הקשו המפרשים האחרים, מהיכן למד הרמב"ן שזאת היתה המציאות של אנשי שכם? ואפילו אם כן, מי הסמיך את שמעון ולוי להרוג אנשים כאלו?

החזקוני וגם הש"ך מתלמידי האר"י ז"ל אומרים, שהיות וחמור נשיא הארץ אמר לבני עירו (לד, כג) "מקניהם וקנינים וכל בהמתם - הלא לנו הם" וכו'. כלומר, הוא קבע שהוא גזול את כל רכושו של יעקב, וכל אנשי העיר הסכימו לכך, והרי עכו"ם נהרג על הגזל, לכן הם התחייבו מיתה. אולם גם דבריהם צריכים ביאור, מכיון שהם עדיין לא גזלו בפועל אלא רק דיברו שגזלו, וא"כ על דיבור בלי מעשה גזל בפועל, לא התחייבו מיתה.

עכ"פ למדנו מדבריהם, שברור לחז"ל ולרבותינו הראשונים, שמכיון ששמעון ולוי התכוונו לשם שמים, ודאי שהיתה להם סיבה הלכתית למה לדעתם אנשי העיר שכם חייבים מיתה, ואע"פ שמאתנו נעלמה סיבתם האמיתית. ורואים כאן שלמרות שקנאותם היתה לשם שמים בלבד, אמנם מאחר ולא התיעצו לפני כן עם יעקב אביהם, הם טעו בדין והרגו שלא כדין את אנשי העיר, ונענשו על כך בעונש חמור ביותר - מידה כנגד מידה, וכפי שיתבאר בס"ד להלן.

דברי הרמ"ע מפאנו, כיצד הענישו מהשמים את שמעון ולוי

כתוב בספר עשרה מאמרות לרמ"ע מפאנו במאמר אם כל חי (ח"א, ס"ג, וס"ב) וכן בילקוט ראובני בפ' וישלח, ובסוף פרשת בלק, שבגלל שהרגו שמעון ולוי שלא כדן את אנשי שכם שהיו עשרים וארבע אלף איש, לכן באו נשמותיהם בטענה לקב"ה שלשוא הם נהרגו - והקב"ה הסכים עמם. לפיכך הוא החזיר את נשמת שכם לגופו של זמרי בן סלוא נשיא שבט שמעון בימי משה כמבואר בס"פ בלק, ושנקרא גם שאול בן הכנענית כמבואר בסנהדרין (פב): כלומר, זמרי הזה היה למעשה בנם של שמעון שנשא את דינה אחותו לאחר שהוציאה מביתו של שכם, ואילו בגופה של כזבי בת צור המואבית התגלגלה בה נשמתה של דינה, ולכן גם בגלגול הזה חשקה נפשו של זמרי שבתוכה שכנה נשמת שכם, בכזבי בת צור שבתוכה שכנה נשמת דינה, וע"י זיווגם שנעשה מהשמים ובכוונה תחילה, נגרם שיהרגו עשרים וארבע אלף אנשים משבט שמעון [שהתחתנו עם הערב רב שהיו עמם במדבר]. ובכך נענשו שבט שמעון מידה כנגד מידה בגלל שהרג שמעון ראש השבט שלהם לשוא את אנשי שכם.

והנה מאחר ומצד אחד, גם לוי חטא כמו שמעון בהריגתו לשוא את אנשי שכם, גם לשבטו מגיע העונש החמור שייהרגו מהם עשרים וארבע אלף איש. אולם מכיון שמצד שני במעשה העגל, שם קינא שבט לוי לקב"ה, ובעקבות כך נעשו שבט לוי מזמן זה ואילך הכהנים והלוויים משרתי ה', לפיכך הסתירה התורה את עונשם. אולם בפועל גם מהם נהרגו סכום כזה של אנשים, מאחר ומידת הדין קטרגה עליהם. והנה מיצוי הדין עמם נעשה לאחר מיתתו של אהרן הכהן כמבואר ברש"י בפ' פנחס (כו, יג) שלפתע לפני שנכנסו לארץ ישראל, החליטו כמה משפחות משבטי ישראל לחזור למצרים, ולכן רדפו אחריהם שבט לוי כדי להחזירם למדבר. ובמלחמה זו נהרגו משבט לוי ארבע משפחות שהם: שמעי, עזריאלי, נפג, וזכרי, שביחד הם כללו עשרים וארבע אלף איש. ומיתתם היתה עונש מידתי על חטאו של ראש השבט לוי, שהרג לשוא עשרים וארבע אלף איש מאנשי שכם.

הסיבה שמחמתה גלגלו מהשמים את מיתת תלמידי ר"ע

ומבואר עוד ברמ"ע מפאנו שם, שעדיין מידת הדין לא התרצתה, כי הרי מלבד חטאם בהריגת אנשי שכם, עוד היה במעשיהם חילול השם גדול ונורא, שהשתמשו בערמה ובגניבת דעת במצוות ברית מילה שמהותה - כריתת ברית דם עם הקב"ה, והם השתמשו בה - לצורך הריגת אנשים שאסור היה להם להורגם. לפיכך כעבור יותר מאלף ושש מאות שנה, נהרגו עוד הפעם מישראל עשרים וארבע אלף איש שהיו תלמידי רבי עקיבא, כדי לכפר סופית על מעשי שמעון ולוי, ולמרות שהם היו צדיקים מופלגים, והתכוונו רק לשם שמים, וברור שלדעתם היה לכך גם צידוק הלכתי, וכפי שעמלו רבותינו הראשונים להוכיח מהו המקור ההלכתי למעשיהם.

מהי הדרך הרצויה לקנאות לשם שמים?

נמצאו למדים מכל האמור לעיל, כמה חמור מעשה קנאות שלא כדן, ואפילו אם נעשה לשם שמים ע"י תלמידי חכמים וצדיקים מופלגים כמו שמעון ולוי שהיו משבטי ה'. והתבאר ששורש חטאם היה, שלא התייעצו לפני כן עם יעקב אביהם לדעת מהי דעת התורה

בנידון זה ופעלו לפי הבנתם. ולעומת זאת אצל פנחס במעשהו בשיטים, מבואר בגמ' בסנהדרין (פב): וברש"י בפ' בלק (כה, ו) שלמרות שידע את ההלכה שהבועל גויה - קנאים פוגעים בו, בכל זאת לפני כן שאל את משה רבינו, האם הוא צודק בכך. והאם דין זה שייך גם בנידון של זמרי עם כזבי. ורק לאחר שמושה הסכים עמו, והורה לו לעשות את מעשה הקנאות, ביצע פנחס בפועל את הריגתם. ולכן היתה לו סייעתא דשמיא מופלגת, וכתוב שם (בפסוק ח) בתרגום יונתן ב"ע, ששנים עשר ניסים לא טבעיים נעשו לו במעשה הקנאות [בגמ' כללו זאת בתוך ששה ניסים]. ואכן בזכות מעשה קנאותו זכה פנחס לו ולזרעו לכהונה לעולם.

לאור האמור התבאר לנו, שבשמים לא מוחלים בשום אופן לנזק שנעשה לזולת, בין אם הוא גופני ובין אם הוא ממוני. ואפילו אם הניזק הינו גוי. וכ"ש אם הניזק יהיה יהודי, ובפרט ת"ח שהגמ' במסכת שבת אומרת על כך - שאין רפואה למכתו של מבזהו. ואפילו אם מעשה הקנאות ייעשה ע"י ת"ח, וצדיקים, ולשם שמים - כל זמן שהוא נעשה בניגוד להלכה. ולכן לפני כל מעשה קנאות - חייבים לברר תחילה אצל גדולי ההוראה שבדור, מהי ההלכה בנידון. והנה חיוב זה קיים על כל הרוצים לעשות מעשה קנאות, בין אם פוגעים באופן מעשי בגוף או בממון של הזולת או שהפגיעה שלהם הינה באופן מילולי ע"י בזיון השני בדיבורם, הן כשנעשה באופן אישי, וכ"ש כשנעשה בפרהסיא בדיבור או ע"י מודעות רחוב או באמצעות התקשורת הכתובה או האלקטרונית באופנים השונים.

ולצערינו רבים הם המקרים שר"ל נענשו קשות הקנאים למיניהם בעונשי שמים הן בממונם, והן בגופם שלהם ושל בני משפחותיהם. וכן רבים מהם חווים בעיות בנושאי שידוכים, וזש"ק או ילדים שפרקו מעליהם ר"ל עול תו"מ.

ולכן גם מי שחושב שצריך לקנאות במקרה מסויים - אפילו אם כוונתו לשם שמים, עליו ללמוד מפנחס הכהן שהיה ראש לקנאים כיצד להתנהג, וכפי שהתבאר לעיל.

הליכות והלכות בדף היומי

תענית ט.

מעלתה המיוחדת של הפרשת מעשר כספים

דרש רבי יוחנן במסכת תענית (ט) את הפסוק בדברים (יד, כב) "עשר תעשר" שהתורה מלמדת אותנו, שאם אדם יפריש מעשר מרווחיו - הוא יתעשר. והגמ' מוסיפה בשם רבי הושעיא, אע"פ שבכל הדברים אסור לנסות את הקב"ה אם יתן שכר גם בעולם הזה למקיימי המצוות ולומדי התורה, אולם לגבי נותני מעשר ישנה הבטחה מיוחדת, שהמפריש מעשר כראוי - יתוגמל עוד בעולם הזה, ומותר לנסות את ה' בדבר הזה.

נוהגים להורות שחיוב מעשר כספים הינו מחמת מנהג

והנה מהתוס' שם בד"ה עשר תעשר משמע, שחיוב המעשר חל לא רק על גידולי השדה, אלא החיוב קיים על כל רווח ממוני שיש לאדם משכר עבודתו או ממה שירש או מצא וכיוצא בכך. אלא

שנחלקו הפוסקים, האם החיוב הינו מהתורה או מדרבנן או שזה מנהג טוב וקדום שהחל עוד אצל אבותינו: אברהם, יצחק ויעקב, ושראוי גם לנו לנהוג במנהג זה. והנה כמו השיטה שהחיוב הינו מחמת מנהג, נקטו רוב רבותינו הראשונים והפוסקים, וכך גם מורים הלכה למעשה בזמן הזה.

המעלה המיוחדת שיש במצוות מעשר כספים על פני מצוות צדקה רגילה

כתב בספר אהבת חסד (ח"ב, פ"כ ס"ו) שבנתינת המעשר באופן מדויק לצדקה - יש מעלה גדולה יותר מאשר בנתינת צדקה רגילה. מאחר ובנתינת צדקה - מקיים הנותן את מצוות הצדקה החשובה, אבל אין לנותן ע"י כך שותפות בעסקיו עם הקב"ה. משא"כ הנותן מעשר כספים כראוי, נחשב הדבר שמשתתף בעסקיו עם הקב"ה, ונותן לו חלק מרווחיו כשותף, ע"כ. והנה אע"פ שבאהבת חסד לא מביא ראיה לדבריו, אולם כנראה שהמקור לדבריו הוא מהמדרש שהתוס' בתענית שם מביא, שמי שנותן מעשר - הוא הבעל הבית על רכושו, והקב"ה כביכול הוא הכהן שמקבל ממנו את החלק מרווחיו בשותפות שקיימת כעת ביניהם, וזהו - המעשר. אלא שהקב"ה אומר למפריש, שאם יתן את המעשר לעניים וכ"ש לעמלי התורה העניים - נחשב הדבר כאילו נתן לקב"ה בעצמו. לעומת זאת בנתינת צדקה רגילה לעניים מבלי לתת אותה עם חשבון מדויק של עשירית או חומש, אז למרות שיש בכך קיום המצוות של "נתן נתן", ו"פתוח תפתח את ידך", אבל אין המפריש מכניס את הקב"ה כשותף בעסקיו וברוחיו.

שני הטעמים להבטחת העושר למפרישי מעשר כספים

לפי"ז מובן יותר למה דווקא ע"י נתינת מעשר כספים ישנה ההבטחה לעושר. מאחר שהקב"ה ג"כ שותף בעסקי המפריש, א"כ כמו שכל שותף משתדל להגדיל את רווחי העסק שלו, כך גם הקב"ה מבטיח למי שמפריש מעשר שהוא ישיב את העסק המשותף שלהם, כדי שהחלק של הקב"ה ברווחי העסק שהינו עשירית או חומש יגדל יותר.

טעם נוסף להבטחת העושר דווקא בהפרשת מעשר כספים מובא בשו"ת הרדב"ז (ח"ג, ס' תמא) שהוא - משום תקנת העניים, כדי שאנשים ירצו לעזור להם בסכומי כסף נאים, שבעזרתם יוכלו להחיות את נפשותיהם ואת משפחתם. ולכן הקב"ה הבטיח למקיימי מצוה זו כראוי, שיתן להם עושר ע"כ.

נמצא שלפי שני הטעמים שהוזכרו, הבטחת העושר הינה כאשר נותנים את כספי המעשר לעניים ובפרט לת"ח עמלי התורה העניים, שבאופן הזה נחשב הדבר כאילו נתנו לקב"ה ישירות את חלקו מרווח, וכמו שנאמר בפסוק על הקב"ה "כי יעמוד לימין אביון", ולמענם התחייב בהבטחה זו. אבל אם עושים מכספי המעשר מצוות אחרות, למרות חשיבותן הרבה, וישנם מקרים שחשיבותן אינה פחותה מנתינת הצדקה לעניים, ואולי עוד יותר מכך, וממילא ודאי שהנותן עבורן יקבל שכר רב יותר בעולם הבא, אבל הבטחת העושר לא נאמרה במקרים אלו. ואע"פ שהקב"ה יכול, וישנם גם מקרים שאכן הוא תיגמל בעושר רב על כך גם בעוה"ז, אולם הוא לא התחייב על כך בלשון "ובחנוני נא בזאת" כמו שאמר למפרישי מעשר כספים.

והנה מובא בשיטה מקובצת בכתובות בשם הרב מעילי, ונפסק גם באהבת חסד (ח"ב, פ"ט ג.) שמי שמפריש חומש יכול לתת גם לכתחילה מהעשירית השניה עבור מצוות המוטלות על הציבור [ובאופן הזה עכ"פ המעשר של עשירית מהרווח ודאי שנתן רק לעניים]. אמנם בשו"ת חת"ס יו"ד (ס' רלא) מבואר, שיכול להתנות מראש לפני שמקבל עליו לנהוג בהפרשת מעשר כספים או עכ"פ שבתחילת אותה שנה יתנה, שיוכל לעשות עם כספי המעשר שלו - ואפילו אם מפריש עשירית בלבד, גם מצוות המוטלות על הציבור, ובאופן הזה רשאי גם לכתחילה לעשות עם כספי המעשר מצוות אלו, ויקיים בכך את מצוות מעשר כספים, שכאמור לעיל, לדעת רובם של הפוסקים חיובו נובע מחמת מנהג, ולכן מועילה לגביו ההתניה מראש. אולם עדיין צ"ע האם הבטחת העושר תהיה גם באופן הזה, מאחר וחלק מכספי המעשר לא הגיעו לעניים, ויתכן שההבטחת העושר קיימת רק לצורך תקנת העניים וכדברי הרב"ז בשו"ת, וצ"ע.

החיוב להפריש מעשר כספים בכפוף לפרטי ההלכות שלה

והנה בגדרי מצוות מעשר כספים, ישנם הלכות רבות, ונכתבו על כך בעשרות השנים האחרונות ספרים רבים וטובים, ולכן לא ניתן לתמצת במאמר קצר את ההלכות הרבות שבמצווה זו. וישנם אנשים רבים, שאכן נותנים מעשר מרווחיהם, אבל מאחר ואינם נוהגים כראוי בפרטי המצווה, לכן אע"פ שודאי קיימו את מצוות הצדקה החשובה, אולם לא קיימו את מצוות מעשר הכספים, שלמרות שהיא חלק ממצוות הצדקה, אולם היא קובעת חשיבות לעצמה, ויש בה מעלות ומחויבויות שאין במצוות הצדקה הרגילה. וממילא גם השכר שנאמר למקיימיה, אינם חלים על מי שלא מקיימה כראוי עם כל פרטי ההלכות שלה, ולכן מהראוי למקיימיה לברר היטב את הלכותיה.

העונש לנותני צדקה או מעשר מכסף שאינו כשר

מהראוי להביא את דברי החיד"א בפירושו על ספר חסידים (ס' שצה), ודברים דומים כתב גם בספר שפת תמים [לחפץ חיים] בפרק ד', שגם בנתינת צדקה וכ"ש בנתינת מעשר שבו אדם שותף בעסקיו עם הקב"ה, הכסף שאותו נותן לצדקה חייב שיהיה כסף כשר לחלוטין, ושלא יהיה בו שום חשש של גניבה, מרמה או שהתקבל מחמת ריבית. וכמו כן אם הכסף הזה הגיע אליו משותפו לעסקים ויש לשותפו כספים שיש בהם חשש גניבה, ריבית או איסור אחר, והתערבו כעת כספי השותף עם הכסף הכשר שלו, נמצא שהכסף שנותן לצדקה אינו כשר לחלוטין. ובמקרה זה לא רק שלא יקבל שכר על הצדקות שנותן, אלא עוד ייענש על כך באיבוד כל ממונו כולל הקרן. מאחר שדווקא הכסף שנתן לצדקה - הוא זה שיקטרג עליו בשמים, כדי שיענישו את המשתמש עמו לצדקה. מאחר וזוהי מצווה שבאה בעבירה, ואין הכסף הנ"ל רוצה שיעשו עמו מצוות כאלו, וע"ש כי קצרת.